
Az első elnök – Karl Renner. Politikai életrajz

A kérdés megtévesztő, mert azt a benyomást kelti, mintha az ismeretlenség homályából kéredzkedne elő. Pedig nem így van. Aki Ausztriában járt, jár iskolába, még napjainkban is tudja, mi kapcsolódik a nevéhez, személyéhez. Mégsem árt „utáنالapozni“ nem is annyira az életrajzi adatoknak, hanem cselekedeteinek, vélekedésének, t.i. ezen a téren sok minden megváltozott, oly annyira, hogy még a nevét viselő intézetet fenntartó párt is kénytelen tudomásul venni, ha beismerni alig-alig akarja, ki rejlik „érc- vagy márványalakja“ mögött.

Még akit nem érdekel különösebben a politika, az is felkapja a fejét, ha kézbe veszi és el is olvassa a németországi *Richard Saage* nemrég megjelent, több mint négyszáz oldalas művét. Az alsó-szászországi származású *professor emeritus* szakterülete a politológia és a politikai elmélet. Ebben a minőségében adta a fejét a Renner-kutatásra, aminek eredményeként napvilágot látott az a több vonatkozásban „kíméletes“, ugyanakkor összetett mű, amelynek keletkezéstörténetéhez hozzá tartozik a Renner Institut ügyvezetője, *Karl Duffek* valamint *Wolfgang Maderthaler*, az Osztrák Állami Levéltár főigazgatója nevének említése is. Saage bécsi kutatásait nagyban megkönnyítette az a tény, hogy a nevezett intézet két esetben is lehetővé tette itteni tartózkodását.

Általánosan ismert, hogy a szudéta-német környezetben született Karl Renner (1870–1950) gesztájával nagyon sokan foglalkoztak, köztük leginkább maga a grafomán főszereplő. Ezért szinte megkockáztatható a kérdés, akkor miért kellett újabb munkával megkísérelni rejtélyének megoldását, ha egyáltalán van ilyen? A biztatáson túlmenően alig tudható meg, hogy a szerző pártmegbízásból kezdett-e munkába, vagy csupán Karl Lueger (1844-1910) türhetetlenné vált antiszemita mivolta indította az ellentábor cselekvésre. Ezzel kapcsolatosan annyit meg kell szellőztetni, hogy Bécs hírhedt antiszemita hírében álló polgármestere nevéől megfosztották a körút egyik szakaszát, s 2012-ben Universitätsringre változtatták. Ha már itt tart a névadó bizottság, úgy gondolták egyesek, akkor nem árt megpisz-

kálni Karl Renner idevágó múltját sem, lévén a körüton névszomszédok. Sikerült is néhány egyöntetű „elszólást” kiánsni a múltból, úgy, hogy a Dr. Karl Renner-Ring elnevezést is kikezdték, oly annyira, hogy Saage könyve előszavában kimondottan indítékként említi az ausztromarxista Rennernek ezt az újra felfedezett oldalát. Inkább beavatott körökben már korábban is feszegették alkudozó-megalkuvó egyéniségét, de ezt jobb volt fátyol alatt tartani, mert egyrészt ártott a szociáldemokrata/szocialista vonalnak, másrészt egész Ausztriát hírbe hozta volna, hiszen Renner nem csupán pártpolitikus volt, hanem kancellárként, illetve államelnökként az egész Osztrák Köztársaságra árnyékot vetett volna olyan dolgaival, amiket szalonképesen lehet nevezni rugalmasságnak, szinte alig magyarázható alkalmazkodó képességgel, valójában elvtelenséggel, jellemtelenséggel is lehet vádolni.

Mielőtt ezen viselt dolgai felsorolása következik, nem árt megjegyezni, hogy az egyébként szakavatott Richard Saage szigorúan politológus szemmel vizsgálta tárgya alanyát. Óvakodik a személyes állásfoglalástól, kritikától, ezért inkább egymás mellé állítja a tényeket és véleményeket. Renner személye államelnöki mivolta ellenére kizárólag belső, pártpolitikai elbírálásban részesül (Fritz Adler, Otto Bauer). Kényesen kerüli, mellőzi történetesen a kereszténydemokrata, néppárti harcostársak-ellenfelek vélekedésének ismertetését, így aztán óhatatlanul az egyoldalúság vádjával lehetne illetni. Mégis a legnagyobb hiányérzetet politológus megközelítésével, illetve szemléletmódjával kelti. Az eddigi leíró-elemző életrajzok után nagyon fontos lett volna Renner jellemének pszichológiai vizsgálata, nem is említve az etikai-morális oldalt. Utóbbtól el kell tekinteni, mert manapság emberek, cselekmények megítélésében ez aligha játszik szerepet. Egyébiránt Saage amúgyis úgy állítja be Renner gyermekkorában vallásos életútját, mintha a hit és (vallás)erkölcs éppenséggel hiányzott volna nála, legalábbis nem játszott szerepet nem egyszer kápráztató páfordulásaiban.

Karl Renner tüneményes pályájával kapcsolatosan feltétlen ide kíváncsok, hogy szülei 16. és 17. ikergyemekeként, rendezett falusi-paraszti környezetben született Morvaországban, 15 éves korára viszont elárverezték a birtokot; szülei szegényházba kerültek, testvérei pedig szétszéledtek. Az ifjúnak mégis sikerült elvégezni a középiskolát, miközben módos polgári családoknál nevelésködött. Ezzel a kenyérkereseti lehetőséggel egyetemistaként Bécsbe kerülve is élt, mígnem egyik professzora ajánlására a Parlamentben jutott könyvtárosi álláshoz. Az egyetemen baloldali diákmozgalmakba kapcsolódott be minden pártpolitikai elkötelezettség nélkül, mígnem az 1907-ben bevezetett általános választójog választút elé állította, azaz belépett a Szociáldemokrata Munkáspártba. Ettől kezdve jogi tanulmányai

befejezésével politikai pályára lépett, de különböző újságcikkei, tanulmányai révén addigra már eléggé ismertté vált neve.

Hosszas elemzés helyett Renner politikai pályafutásának három súlypontját kell kiemelni. Az I. világháború kezdetén a Szocialista Internacionálé országoként a hadviselés mellett döntött, így Ausztria proletáriátusa is ezt az utat követte. 1917-re Oroszország kiválása ellenére kritikussá vált a Központi Hatalmak helyzete. Renner – részben szembe helyezkedve pártja bal szárnyával – feltétlen kitartott a Monarchia fennmaradása mellett, majd pedig – mintegy Friedrich Naumann Közép-Európa-tervét felkarolva – a közép-európai államok szövetsége mellett kezdett érvelni. Látva a jövődéli utódállamok elfordulását, már korábban is hangoztatott németpártisága után a Németországgal való egyesülést kezdte hangoztatni. Közben az 1918. október–novemberi események következtében szembefordult a monarchia elvével és a köztársasági államforma mellett tört pálcát, de nem érte be ezzel, hanem a parlamentben keresztülvitette a Habsburgok vagyonának elkobzását és a leköszönt uralkodó és családja száműzetését. Egyedüli megoldásként maradt volna az egyesülés Németországgal, ezt azonban megtiltották a győztes hatalmak. A párizsi béketárgyalásokon Renner vezette az osztrák delegációt. A feltételeket elfogadta, hazajöve pedig a békeszerződés feltételei mellett foglalva állást megszavaztatta a parlamenttel (igaz, a területvesztéseket részben sikerült pótolni Burgenland megszerzésével).

Mindezt 1918 őszétől államkancellárként cselekedte, csakhogy az 1919-es választásokat követően, amikor a szociáldemokraták szerezték meg a legtöbb mandátumot és a kereszténydemokratákkal valamint a német-nemzeti párttal alkottak koalíciót (szociáldemokrata 69, keresztényszocialista 63, nemzetiek 25), az 1920-as választások a szociáldemokraták lecsúszását és a koalíció felbomlását eredményezték (keresztényszocialista 85, szociáldemokrata 69, német nemzetiek 28). Ennek következtében Renner parlamenti képviselőként ellenzékbe vonult pártjával, amin belül Otto Bauerrel szemben állandó surlódásokra került sor. Renner így élte meg az 1927-es, illetve 1934-es polgárháborús eseményeket, 1933-ban a pártok feloszlását és a Parlament ellehetetlenítését, ami Dollfuß országglásába, majd meggyilkolásába (1934) torkollott. A koalíció felborulása, s az I. Köztársaság csődje azzal magyarázható, hogy az együttthaladás helyett különutas, egymás ellen szegülő pártpolitika következett, aminek szociáldemokrata oldalról Otto Bauer, kereszténydemokrata oldalról Ignaz Seipel volt kiengesztelhetlen megszemélyesítője (158–159. o.)

A német nemzetiszocializmus szárnyalása Hitler korlátlan uralmához, majd Ausztria bekebelezéséhez vezetett. Ezzel a marxista-szociáldemokrata

Renner a politikai gátlástalanság újabb bizonyítékát szolgáltatta: máig nem került elő elfogadható magyarázat arra vonatkozólag, mi készítette önkéntes behódolására Hitler, illetve az Ausztriának a Német Birodalommal való egyesülést előkészítő népszavazás mellett? Az ezt követő cseh protektorátus létrejöttét is fenntartások nélkül üdvözölte. A nácik ugyan gloggnitzi vil-lájában házfogságra ítélték, de minden további megszorítás nélkül. Ezen tények felemlegetése önkénytelenül felveti azt a kérdést, vajon minek köszönhette „kiváltságos“ helyzetét? A II. világháború időszakát épségben élte át, olyannyira, hogy a szovjet csapatok bevonulásakor nyomban és önként jelentkezett a főparancsnokságon, azt hangoztatva, hogy ő képes és hajlandó kormányalakításra. Ennek érdekében kínosan hódoló levélváltásra került sor közte és Sztálin között. A hatás nem is maradt el, mert szovjet fegyveres segédlettel átmeneti kormányt sikerült alakítani, igaz, ezt nem ismerték el a nyugati szövetséges hatalmak. De ez is átmenetinek bizonyult, ugyanis az 1945. novemberi választásokon már Ausztria valamennyi felnőtt polgára az urnákhoz járulhatott. Ennek eredményeképpen ugyan a Néppárt szerezte meg a legtöbb szavazatot (85 néppárti, 76 szocialista párti képviselő), csakhogy ezzel vette kezdetét a sok évtizedes vörös-fekete koalíciós kormányzás.

Karl Renner átmenetileg ismét államkancellár lett, hogy aztán 1945 decemberében kimagasló eredménnyel államelnökké válasszák, ami népszerűségére vall a lakosság körében. *Pater patriae* szerepben egyike lett azon új út elindítóinak, ami 1955-ben az Osztrák Államszerződéssel a II. Osztrák Köztársaság függetlenségét eredményezte. Ebben az összefüggésben nélkülözhetetlen szerepet játszott azon mítosz, ami Ausztriára vonatkoztatva az 1943-as moszkvai értekezleten hangzott el, éspedig a „*Hitler első áldozata*“. Renner, persze nem csak ő, de a hivatalos Ausztria következetesen és sikeresen játszotta végig ezt a szerepet, anélkül, hogy a moszkvai kijelentés második felére is figyelemmel lett volna, történetesen a hadikárok megtérítése és a kárpótlás tekintetében. Ma már – nevezetesen az ország EU tagságával lehet erről is beszélni. Néhány évvel ezelőtt Heinz Fischer államelnök a köztárság kikiáltása napján (április 27.) rendezett ünnepi beszédében beis-merte a jámbor hazugságot (*es war eine fromme Lüge*).

Mélylélektani ismeretek nélkül igazságtalan lenne Karl Renner politikusi mivoltáról, jelleméről értékelő következtetéseket levonni. Megengedhetetlen, mintegy főinkvizitorként bárkit pokolra küldeni, különösen olyan esetekben, amikor nem gáztettek, emberiség ellen elkövetett bűnök forognak fenn. Rennerrel kevésbé emberségével, mint inkább politikai magatartásával lehet bárki elégedetlen. Különösen szociáldemokrata elvtársai bírálták

erről az oldaláról, ami nem meglepő, hiszen ő a maga nemében revizionista volt, sőt, ismételten utalt a Marx utáni fejlődésre, amiről ő nyilvánvalóan nem nyilatkozhatott már. Renner meggyőződéses evolucionista nézeteket vallott, a forradalmi utat határozottan elvetette, s a pártpolitikai korlátokon túltekintve a proletár-polgári összefogás híve volt. A párton belüli kritikusaival szemben az osztályharcra és a proletárhatalommal kapcsolatosan úgy érvelt: cselekedni más mint érvelni. A politikai élet gyakorlatának a helyhez, időhöz és a körülményekhez kell igazodnia (331. o.). Talán ez a vélekedése ad magyarázatot a felsorolt nem egy vonatkozásban elvtelen magatartására. Valamiképpen hiányzott belőle a korlátlan hatalomra törekvés eltökéltsége. Akár tudat alatt is ismerte és elismerte, hogy körülötte és fölötte nálánál hatalmasabb erők mozogtak, s ezekhez alkalmazkodni üdvösebb, hasznosabb volt, mint velük kilátástalan harcra keveredni. A II. Osztrák Köztársaság lényegében ennek a szívós alkalmazkodóképességnek lett az eredménye: tudva mi a tulajdonképpeni cél, de az adott körülmények között kompromisszumok árán a lehető legkisebb veszteséggel jutni előre, s ha másként nem megy, akkor beérni akár szerény sikerekkel is. Karl Renner, mint politikus és államférfi ennek a típusnak volt megszélyesítője.

Richard Saage: *Der erste Präsident. Karl Renner – eine politische Biografie* (Az első elnök – Karl Renner. Politikai életrajz). Paul Zsolnay Verlag, Wien, 2016. 415 o.

Deák Ernő